

УДК 001. 891:025.63(09)(477)

ЩЕБЕТЮК Наталія,
доктор історичних наук,
старший науковий співробітник, завідувач
сектору наукознавства
Інституту історії аграрної науки, освіти і
техніки ННСГБ НААН
Shchebetyuk@ukr.net
(м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3332-1981>

КОВАЛЕНКО Наталія,
доктор історичних наук,
старший науковий співробітник, головний
науковий співробітник сектору
наукознавства Інституту історії аграрної
науки, освіти та техніки ННСГБ НААН
BoikoNP@ukr.net
(м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0996-0732>

КУЧЕР Володимир,
доктор історичних наук, професор, головний
науковий співробітник сектору
наукознавства Інституту історії аграрної
науки, освіти та техніки ННСГБ НААН
KucherVolodymyr80@gmail.com
(м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6245-2529>

**АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ ЯК СКЛАДОВА ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ
ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ АГРАРНОГО ДОСЛІДНИЦТВА УКРАЇНИ
(1920-і роки)**

У даній праці розглянуто окремі елементи теоретико-понятійного апарату історичного джерелознавства, що пов'язані з використанням архівних документів, як основної первісної групи джерел студіювання розвитку аграрної науки й дослідної справи в Україні. Завдяки застосуванню методів логіки й системного аналізу, а також джерелознавчого аналізу висвітлено особливості систематизації джерельної бази дослідження даної проблеми. Обґрунтовано цілісність джерельного комплексу, різновиди інформативного матеріалу та його класифікації – основного методу на усіх етапах дослідницького пошуку. Джерела класифікують за походженням, авторством, формою, змістом, хронологічними і географічними ознаками, за способом і місцем зберігання та ін. Доведено, що найбільш застосованою в спеціальних історичних дисциплінах є класифікація за родовим і видовим критеріями (документальні джерела, оповідні, масові, джерела особового походження, матеріали конкретно-соціологічних досліджень). Дослідження історії розвитку вітчизняної сільськогосподарської науки та дослідної справи минулого століття базуються на використанні чотирьох типів архівних документів: матеріали державних архівів; документи постійного зберігання; матеріали, які зберігаються у поточних архівах державних органів влади; поточні архіви політичних партій, рухів, громадських організацій.

Встановлено, що репрезентативність джерельної бази з вивчення історії розвитку галузевого дослідництва у 20-х рр. ХХ ст. на теренах України забезпечує комплекс збірників документів і матеріалів за 1920-ті роки та фонди Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Архіву Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Державних архівів областей України.

Ключові слова: аграрне дослідництво, архівні матеріали, джерельна база, історичне джерело, класифікація, методологія.

ARCHIVAL MATERIALS AS A COMPONENT OF THE SOURCE BASE OF STUDYING OF THE HISTORY OF AGRICULTURAL RESEARCH WORK OF UKRAINE (1920s)

This paper considers some elements of the theoretical and conceptual apparatus of historical source studies, which are associated with the use of archival documents as the main primary group of sources for studying the development of agricultural science and research work in Ukraine. Due to the application of systematic and logical methods, as well as source, archival analysis, the peculiarities of systematization of the source base of research of this problem are highlighted. The integrity of the source complex, the types of informative material and its classification - the main method at all stages of research are substantiated. Sources are classified by origin, authorship, form, content, chronological and geographical features, method and place of storage, etc. It is proved that the most widely used in special historical disciplines is the classification by genus and species criteria

(documentary sources, narrative, mass, sources of personal origin, materials of specific sociological research). Research on the history of the development of domestic agricultural science and research of the last century is based on the use of four types of archival documents: materials of state archives; documents of permanent storage; materials stored in the current archives of state authorities; current archives of political parties, movements, public organizations.

It is established that the representativeness of the source base for studying the history of development of sectoral research work in the 20s of the 20th century. in Ukraine provides a set of collections of documents and materials for the 1920s and the funds of the Central State Archive of Supreme Authorities and Administration of Ukraine, the Central State Archive of Public Associations of Ukraine, the Archive of Taras Shevchenko National University of Kyiv, the State Archives of Ukraine.

Key words: *agrarian research work, archival materials, source base, historical source, classification, methodology.*

Сучасні дослідження розвитку аграрної науки в Україні проводять з урахуванням історичного середовища відповідних еволюційних етапів поступу суспільства. Тому одним із найбільш застосовуваних став принцип історизму, основою якого є універсальність, гнучкість просторових і хронологічних меж наукових студій, а також різноманітність взаємодоповнюючих історичних, загальнонаукових та інших методів дослідження. Його ефективну дієвість забезпечує відповідний рівень репрезентативності джерельної бази дослідження, що у свою чергу досягається насамперед завдяки наявності об'ємного масиву архівних документів і рукописів. Зауважимо, що не менш важливими складовими джерельної основи студювання аграрної науки й дослідництва є опубліковані офіційні документи органів державної влади, наукових і громадських інституцій, наукові праці вчених, енциклопедичні видання та інші види джерел.

Загальним питанням теорії й різнобічного методологічного підґрунтя опрацювання історичних джерел присвячені праці таких дослідників як С.А. Макаруч [1], Я.С. Калакура [2], О.М. Богдашина [3] та ін. Невід'ємною частиною комплексних видань з історії науки стало обґрунтування джерелознавчого контенту й особливостей його використання у межах окремих хронологічних періодів або проблемних напрямів. Як засвідчують праці науковців, зокрема І.С. Бородай [4], В.А. Вергунова [5], Н.П. Коваленко [6],

О.В. Корзун [7], М.В. Апостола [8] та Н.Б. Щебетюк [9], архівні документи займають одне з чільних місць у класифікаційній структурі джерельної бази історії науки і техніки й зокрема, історії вітчизняного аграрного дослідництва. Так, джерелознавчу основу формують матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління (ЦДАВО) України, Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГО) України, Архіву Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Державних архівів областей України та ін.

Виконання проектів з фундаментальних проблематик в Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці (ННСГБ) Національної академії аграрних наук України (НААН) супроводжується одночасним формуванням джерельної бази вивчення історії становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні від найдавніших часів і до сьогодення. Враховуючи те, що результати аналізу джерелознавчих напрацювань співробітників ННСГБ НААН вже публікувалися [10], метою даної статті є розгляд теоретико-понятійного апарату історичного джерелознавства (джерела, бази та інформації). Насамперед, йдеться про архівні матеріали, що згідно з джерелознавчою методологією належать до основної первісної групи історичних джерел на яких базується вивчення історії аграрної науки, освіти і техніки, зокрема й періоду 20-х рр. ХХ ст.

Об'єктивно-суб'єктивна природа джерел трактується віддзеркаленням історичної реальності, яку ми сприймаємо через бачення її творців. Отже, *історичне джерело* – це «носій історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи і людини та відбиває той чи інший бік людської діяльності» [11]. Пам'ятки духовної і матеріальної культури, тобто джерела, зберігають відомості про історичні процеси, події та явища певних епох, періодів або певного регіону. Комплекс історичних джерел, які використовують дослідники історії, формують *джерельну базу* з певної теми у вигляді цілісної системи джерел різних типів і видів. Розрізняють наступні рівні джерельної бази: первісна (сукупність джерел, що з'явилися одночасно з подіями), до неї

належать архівні матеріали; реальна (пам'ятки, що збереглися, виявлені та досліджені); потенційна (джерела, існування яких передбачається). *Джерельною інформацією* називають сукупність різноманітних, взаємопов'язаних відомостей, що можуть сприяти отриманню наукових знань з метою відтворення історичного процесу. Під час роботи з джерельною інформацією враховують особливості як її створення, так і прочитання (відкрита, прихована). Також серед різновидів джерельної інформації розрізняють актуалізовану (оприлюднену) та неактуалізовану (потенційну) тощо.

Чільне місце в науковій методології посідає класифікація джерел, яку інтерпретують «як поділ їх на групи і підгрупи за певними спорідненими ознаками з метою вибору оптимальних методів і прийомів систематизації і дослідження джерел» [11, с. 175]. Метод класифікації використовують на усіх рівнях або етапах дослідницького пошуку. Відповідно до способу «кодування та відтворення інформації» розрізняють наступні джерела: речові, вербальні, зображувальні, звукові, поведінкові та конвенціональні. Згідно з метою дослідницького пошуку джерела класифікують за походженням, авторством, формою, змістом, хронологічними і географічними ознаками, за способом і місцем зберігання. У джерелознавчих дослідженнях як правило застосовують класифікацію джерел за родовим і видовим критеріями. Крім того, потрібно пам'ятати про певну умовність класифікації, спричинену наявністю міжвидових ознак.

Пояснюючи надання значної уваги тлумаченню понятійного інструментарію історичного джерелознавства, слід наголосити на тім, що розроблені в джерелознавстві класифікаційні моделі широко застосовуються в спеціальних історичних дисциплінах. Як уже зазначалося, в історичних дослідженнях, зокрема з історії аграрної науки, освіти і техніки домінують писемні джерела, насамперед – архівні матеріали. У цілому, умовна класифікація писемних джерел за родо-видовим принципом має наступний вигляд [11, с. 177]: документальні джерела (законодавчі, актові, діловодні,

статистичні, дипломатичні, судово-слідчі, програмні та інші документи органів влади і управління, політичних партій, громадських об'єднань); оповідні джерела (літописи, твори політичної, наукової, навчальної, художньої літератури, публіцистика); масові джерела (періодика, газети, журнали, листівки); джерела особового походження (спогади, мемуари, щоденники, листи, автобіографії тощо); матеріали конкретно-соціологічних досліджень.

Зауважимо, що архівні матеріали займають окрему важливу нішу у проведенні дослідницької практики, зокрема й щодо вивчення історії розвитку аграрної науки та дослідної справи в Україні. В Україні існує 7 центральних, 24 державних архівів областей, 146 міських архівів, 487 архівних відділів райдержадміністрацій [12]. Крім того, функціонують відомчі архіви з постійним складом документів, тисячі архівних підрозділів підприємств, організацій, установ, громадських об'єднань. За різними даними, архівні фонди налічують близько 60 мільйонів справ.

Відповідно до закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», прийнятого Верховною Радою 24 грудня 1993 р., здійснено розсекречення документів і забезпечено публічний доступ до архівної інформації [13]. Таким чином було оприлюднено значні масиви матеріалів і лише до 0,5 відсотка архівних документів залишили на таємному зберіганні. Зауважимо, що при визначенні форм і методів виявлення архівних матеріалів, їх узагальнення та аналізу, відбору найбільш типових фактів та даних, важливо керуватися принципами архівознавства. Останнє є науковою системою, що вивчає історію і теорію архівної справи, принципи комплектування архівів, організації, зберігання, використання архівних документів та користування ними. Практично важливими є методичні підходи у роботі з окремими фондами державних архівів, а також встановлення їх достовірності. Але це вже тема окремого дослідження, що потребує більш ширшого обґрунтування.

Загалом, як засвідчила багаторічна практика, дослідницькі пошуки з історії розвитку вітчизняної сільськогосподарської науки та дослідної справи минулого століття базуються на використанні чотирьох типів архівних

документів, на яких зупинимося детальніше. *Матеріали державних архівів:*

а) Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (постанови, інструктивні листи, доповідні записки та інші документи, які містяться у фондах Ради Міністрів УРСР, міністерств сільського господарства, радгоспів, статистики, харчової промисловості, державних комітетів з питань матеріально-технічного забезпечення сільського господарств); б) Центрального державного архіву громадських організацій України (постанови, інструктивні листи та інші документи Політбюро та Секретаріату ЦК КПУ, відділів сільського господарства, організаційно-партійної роботи, агітації та пропаганди ЦК КПУ); в) державних обласних архівів (інформаційні матеріали партійних, радянських, господарських органів про хід виконання постанов ЦК КПРС і ЦК КПУ, законодавчих і нормативних актів). *Документи постійного зберігання* міністерств сільського господарства і продовольства, освіти, статистики України, в яких аналізується хід реформ та ін. *Матеріали, які зберігаються у поточних архівах державних органів влади* (Мінагрополітики, Міносвіти та науки, Мінекономіки та ін.), наукових і навчальних закладів (Президія НААН, ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН, Національний університет біоресурсів і природокористування України). *Поточні архіви* політичних партій, рухів, громадських організацій [14]. Хоча варто зауважити, що четвертий тип маловживаний дослідниками історії аграрної науки у порівнянні з іншими типами архівних документів.

Під час опрацювання документів, які зберігаються у поточних архівах, враховують можливості існування різних схем класифікації документів. Так, за службовим призначенням вони поділяються на наступні: а) нормативні (від державних законодавчих актів до організаційно-розпорядчої документації установ, підприємств, організацій) та виконавчі (від підсумкових та оперативних звітних документів до оперативного листування); б) документи колективного і особового походження; в) за видами (акти, довідкові документи, статистичні, фінансово-розрахункові, судово-слідчі, дипломатичні, військові та

ін.) Крім того, кожен вид документів має свої різновиди. Також серед документів виділяють оригінали, копії, відпуски тощо.

Варто звернути увагу й на присутність підготовчих матеріалів до створення документів (проекти, редакції та ін.), які дають можливість простежити історію їх створення, мотиви виникнення, різні позиції людей в питаннях, що відображені в документах, авторство тощо. Розрізняють також документи первісні і зведені, перші, як правило, відображають події більш адекватно, другі, можуть свідчити про події з більшою різнобічністю, але поступаються першим у компетентності інформації [15].

Важливим критерієм в історичних дослідженнях загалом і з історії аграрної науки зокрема, є ступінь репрезентативності документальної бази. Йдеться про повноту та достатній обсяг джерельної бази для вивчення обраної проблеми. Цілком репрезентативною вважають джерельну базу, достатню для отримання на її основі сукупностей наукових фактів як емпіричної основи історичного дослідження. Репрезентативність вважають критерієм визначення оптимального обсягу джерельної інформації для конкретного дослідження, «тобто такого обсягу, який є достатнім для отримання вірогідних наукових фактів» [16, с. 87].

Вагомий вплив на рівень репрезентативності джерельної бази з вивчення історії розвитку галузевого дослідництва у 20-х рр. ХХ ст. на теренах України, його організаційного забезпечення, наукової спадщини видатних учених цього періоду базується на ґрунтовній джерельній базі, яка з кожним роком набуває більшої репрезентативності. Основний інформативний комплекс формують збірники документів та матеріалів за 1920-ті роки, підготовлені співробітниками сектору наукознавства й іншими науковцями за результатами досліджень упродовж тривалого періоду дослідницької практики. Отже, серед вказаних збірок, що безпосередньо присвячені подіям 1920-х років, наступні:

- 1) *Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)* : зб. док. і матеріалів До 75-річчя створення Укр. акад. аграр. наук / УААН, ДНСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, Б. К. Супіханов, С. Д. Коваленко ; під заг.

ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В. А. Вергунов. Київ, 2006. 526 с.;

2) *Агрономічне ґрунтознавство в Україні (1918–1930 рр.)* : зб. док. і матеріалів / УААН, ДНСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, О. А. Пашківська ; за ред. В. А. Вергунова. Київ, 2008. 222 с.;

3) *Науково-консультаційна рада Народного комісаріату земельних справ УСРР (1927–1930 рр.)* : зб. док. і матеріалів / НААН, ДНСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, О. О. Черниш, З. П. Кірпаль, А. С. Білоцерківська, Ю. О. Соколюк ; під. заг. ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В. А. Вергунов. Київ, 2010. 600 с.;

4) *Присяжнюк М. В. Сорто-насіннєве управління Цукротресту (1921–1927)* : зб. док. та матеріалів / М. В. Присяжнюк ; НААН, ДНСГБ ; за наук. ред. В. А. Вергунова. Київ, 2011. 259 с.;

5) *Організація науково-освітнього та інформаційно-бібліотечного забезпечення аграрної галузі у роки Української революції (1917–1921). До 100-річчя Національної академії аграрних наук України* : зб. док. і матеріалів / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. освіти, науки та техніки, ЦДАВО України, ДАКО ; уклад. : В.А. Вергунов, Н.П. Коваленко, В.І. Кучер, С.М. Клапчук, А.С. Білоцерківська, М.М. Давиденко, С.М. Живора, Н.В. Маковська, С.М. Каменєва ; за заг. ред. Я.М. Гадзала ; наук. ред. В.А. Вергунов. Київ, 2018. 380 с.;

6) *Науково-організаційне забезпечення розвитку сільськогосподарської галузі в УСРР (1920-1930)* : зб. док. і матеріалів / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки, ЦДАВО України ; уклад. В. А. Вергунов, Н.Б. Щебетюк, Н.П. Коваленко, В.І. Кучер, С.М. Живора, А. С. Зотова, Н. В. Маковська, О. В. Корзун, Д. Ю. Корзун ; наук. ред. В. А. Вергунов. Вінниця, 2020. Ч. 1 : (1920–1925). 312 с.

Аналіз архівних матеріалів, використаних співробітниками сектору наукознавства у підготовці збірників документів і матеріалів, засвідчив більшу інформативність фондів ЦДАВО України. Насамперед, це фонд 27 «*Народний Комісаріат Земельних Справ УСРР*», де використано відомості з дев'яти описів. Зокрема, перший опис інформує про організацію та діяльність Всеукраїнського Бюро з дослідної справи (ЦДАВО України, ф. 27. оп. 1, спр. 235). У другому описі міститься інформація про структуру та діяльність Народного Комісаріату

Земельних Справ УСРР (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 2, спр. 41, спр. 42); заяви в НКЗС УСРР від керівництва сільськогосподарських дослідних станцій та звернення від регіональних Бюро з дослідної справи (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 2, спр. 226). Із третього опису використано Накази Наркомзему УСРР, доповідні записки Голови СГНКУ Народному комісару землеробства УСРР про стан та розвиток сільськогосподарської дослідної справи у країні (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 3, спр. 419). Четвертий опис інформує про перелік та діяльність галузевих дослідних установ (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 4, спр. 383). Широко використана інформація з п'ятого опису, зокрема, це – звернення керівництва дослідних станцій у дослідний відділ НКЗС УСРР, протоколи засідань дослідних станцій, договори та звітність щодо співпраці дослідних станцій з Держмедторгпромом, доповідні записки про організацію роботи та діяльність дослідних станцій, робочі програми обстеження дослідної справи, програми обласних нарад з сільськогосподарської дослідної справи, розпорядження НКЗС УСРР щодо науково-дослідної роботи (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 5, спр. 229).

Суттєвою наповненістю відрізняється шостий опис фонду 27, зокрема використано об'ємну інформацію про плани та звіти з науково-дослідної роботи галузевих дослідних станцій (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 6, спр. 291, спр. 294, спр. 311). Восьмий опис інформує про листування Голови НКР стосовно науково-організаційної роботи (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 8, спр. 1243), обстеження меліоративного фонду та комплексного дослідження тютюнництва, а також протоколи засідань Бюро НКР при НКЗС УСРР (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 8, спр. 1242). Широко використано дев'ятий опис, де міститься інформація про створення та діяльність Бюро Науково-Консультаційної Ради при НКЗС УСРР, про роботу сесій НКР (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 87, спр. 503), плани роботи та протоколи засідань Науково-Консультаційної Ради при НКЗС УСРР щодо організації науково-дослідних інститутів та розвиток сільськогосподарської дослідної справи (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 502, спр. 506, спр. 513), накази та протоколи

засідань проблемних комісій НКЗС УСРР (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 511, спр. 503); список членів та засідань Бюро НКР НКЗС УСРР (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 87, спр. 502), організацію нарад сільськогосподарського відділу НКЗС УСРР щодо здійснення науково-дослідних робіт (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 507), напрями діяльності Комісії з індустріалізації та механізації сільського господарства УСРР (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 504), Комісії з проблем землевпорядкування, підвищення урожайності та продуктивності скотарства (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 505), а також про друковані видання сільськогосподарської тематики, наприклад, журналу «Ветеринарна справа» (ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 506).

Актуальними для укладачів збірників документів і матеріалів стали матеріали фонду 1230 *«Науково-Консультаційна Рада при Народному Комісаріаті Земельних Справ УСРР»* ЦДАВО України. Використано інформацію з другого опису, наведено Статут Сільськогосподарського наукового комітету України при Наркомземі УСРР (ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 2, спр. 1). Став у нагоді фонд 1 *«Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, м. Харків, Київ»*. З четвертого опису використано відомості про створення та протоколи засідання Науково-Консультаційної Ради при НКЗС УСРР (ЦДАВО України, ф. 1, оп. 4, спр. 13). Також важливими виявились матеріали фонду 166 *«Народний Комісаріат освіти УСРР, м. Харків»*, де у шостому описі міститься інформація про Положення про НКР при НКЗС УСРР (ЦДАВО України, ф. 7, 166, оп. 6, спр. 1268). Таким чином, можемо стверджувати про активне використання фондів ЦДАВО України з метою наповнення джерельної бази вивчення історії розвитку аграрної науки й дослідної справи в Україні.

Доречним стало звернення подальшої уваги на фонди Державного архіву Київської області. Так, за період дослідження вже використано документи фонду 349 *«Земельний відділ Київського губернського виконавчого комітету ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, м. Київ»*. Зокрема,

з першого опису – рішення Нарад представників Всеукраїнського Бюро дослідної справи, постанови РНК, протоколи Нарад при Губземвідділах, схеми організації та напрями діяльності земельних відділів Всеукрревкому (ДАКО, ф. 349, оп. 1, спр. 125); завдання Губземвідділів, протоколи засідань комісії з організації Київської та Уманської філій СГНКУ (ДАКО, ф. 349, оп. 1, спр. 33); проекти Статуту науково-дослідних інститутів, зокрема Українського інституту насіннізнавства (ДАКО, ф. 349, оп. 1, спр. 125), протоколи засідання Президії СГНКУ щодо створення секцій, зокрема садівництва та городництва, листування Голови СГНКУ про розвиток науково-дослідної роботи (ДАКО, ф. 349, оп. 1, спр. 33), про організацію сільськогосподарського музею при НКЗС УСРР (ДАКО, ф. 349, оп. 1, спр. 125).

У зазначених архівних фондах містяться як машинописні, так і рукописні документи, які формують репрезентативність джерельної бази дослідження еволюційного поступу аграрного дослідництва в Україні, зокрема її розвитку у 1920-х роках. Опрацювання широкого спектру різнопланової архівної документації сприяє відтворенню науково-організаційних і певною мірою методологічних особливостей наукового забезпечення ведення сільськогосподарської галузі в колишній УСРР.

Підводячи підсумок, слід зауважити про наявність різноманітного інструментарію створення джерельного комплексу фундаментальних і прикладних досліджень, однією із складових якого є архівні документи. А також й про те, що з поміж згаданих методологічних підходів й прийомів систематизації історичних джерел, найчастіше у дисертаційних роботах обирають принцип родово-видової класифікації, формуючи наступні групи джерел: документальні (законодавчі, актові, діловодні, статистичні, програмні та інші документи органів влади й управління); оповідні (політичні, наукові, навчальні, публіцистичні праці); масові (періодика, газети, журнали); джерела особового походження (спогади, автобіографії та ін.). У цьому зв'язку можна рекомендувати дослідникам використовувати й інші види класифікацій та методи систематизації історичних джерел, не залишаючи поза увагою

визначення рівня репрезентативності джерельного комплексу, що сприятиме у відчутті атмосфери історичної епохи й відтворенні її надбань.

Список використаних джерел та літератури

1. Макаруч С.А. Писемні джерела з історії України: курс лекцій. Львів : Світ, 1999. 352 с.
2. Калакура Я.С. [та ін.] Історичне джерелознавство: підручник / гол. ред. С.В. Головка. Київ : Либідь, 2002. 488 с.
3. Богдашина О.М. Джерелознавство історії України: питання теорії, методики, історії: навч-метод. посіб. ; 3-є вид., доп. та переробл. Харків, 2008. 214 с.
4. Бородай І. С. Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки / НААН, ДНСГБ ; наук. ред. В. А. Вергунов. Вінниця, 2012. 414 с.
5. Вергунов В. А. Історія сільськогосподарської дослідної справи в Україні. У 3 ч. / НААН, ННСГБ. Київ : Аграр. наука, 2018. Ч. 3 : Урядові постанови. Відомчі рішення. Архівні матеріали. 504 с.
6. Коваленко Н.П. Становлення та розвиток науково-організаційних основ застосування вітчизняних сівозмін у системах землеробства (друга половина ХІХ - початок ХХІ ст.): монографія. / НААН, ННСГБ. Київ : ТОВА «Нілан-ЛТД», 2014. 490 с.
7. Корзун О.В. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні в роки Другої світової війни (1939-1945): монографія. / НААН, ННСГБ. Вінниця : ТОВА «Твори», 2019. 440 с.
8. Апостол М. В. Теоретико-методологічні та інституціональні основи розведення сільськогосподарських тварин в Україні другої половини 60-х років ХХ – початку ХХІ ст.: наукове середовище академіка М. В. Зубця / НААН, ННСГБ; наук. ред. В.А. Вергунов. 2-е вид., доп. Вінниця : ТОВА «Нілан-ЛТД», 2018. 412 с.
9. Щebetюк Н.Б. Розвиток аграрної науки України наприкінці 20-х – у 30-і рр. ХХ ст. : монографія / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки. Кам'янець-Подільський : ТОВА «Друкарня «Рута»», 2017. 380 с.
10. Щebetюк Н.Б. Джерелознавчий потенціал дослідження історії аграрної науки як складова інформаційного забезпечення інноваційної діяльності в Україні. *Історія науки і біографістика* : електрон. наук. фахове вид. 2019. № 3. URL : <http://inb.dnsgb.com.ua/2019-3/02.pdf>. doi.org/10.31073/istnauka201903-02.
11. Калакура Я. Джерелознавство історичне. Спеціальні історичні дисципліни : довідник / Войцехівська І.Н. [та ін]. Київ, 2008. С. 173–181.
12. Збережемо архівно-документальну спадщину українського народу. *Урядовий кур'єр*. 1998. 10 грудня.
13. Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи». *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 15. ст. 86.
14. Беренштейн Л. Ю. [та ін.]. Історіографія, методологія та джерельна база досліджень аграрних відносин в Україні у другій половині ХХ століття /

голова ред. кол. В. А. Смолій ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, Укр. акад. іст. наук. Київ, 2000. 136 с.

15. *Офіційний вісник України*. 1997. № 43. С. 50.

16. Варшавчик М.Я. Репрезентативність. Джерелознавство історії України : довідник. Київ, 1998. 212 с.

References

1. Makarchuk, S.A. (1999). Pysemni dzherela z istoriyi Ukrayiny: kurs lektsiy [Written sources on the history of Ukraine: a course of lectures]. L'viv : Svit. 352. [in Ukrainian].

2. Kalakura, Ya.S. [ta in.] (2002). Istorychne dzhereloznavstvo [Historical source studies] : pidruchnyk / hol. red. S.V. Holovko. Kyiv : Lybid'. 488. [in Ukrainian].

3. Bohdashyna, O.M. (2008). Dzhereloznavstvo istoriyi Ukrayiny: pytannya teorii, metodyky, istoriyi [Source studies of the history of Ukraine: questions of theory, methods, history] : navch-metod. posib. ; 3-ye vyd., dop. ta pererobl. Kharkiv. 214. [in Ukrainian].

4. Boroday, I.S. (2012). Teoretyko-metodolohichni osnovy stanovlennya ta rozvytku vitchyznyanoi zootekhnichnoyi nauky [Theoretical and methodological foundations of formation and development of domestic zootechnical science] / NAAN, DNSHB ; nauk. red. V.A. Verhunov. Vinnytsya. 414. [in Ukrainian].

5. Verhunov, V.A. (2018). Istoriya sil's'kohospodars'koyi doslidnoyi spravy v Ukrayini [History of agricultural research in Ukraine]. U 3 ch. / NAAN, NNSHB. Kyiv : Ahrar. nauka. Ch. 3 : Uryadovi postanovy. Vidomchi rishennya [Government decrees. Departmental decisions. Archival materials]. Arkhivni materialy. 504. [in Ukrainian].

6. Kovalenko, N.P. [2014]. Stanovlennya ta rozvytok naukovo-orhanizatsiynykh osnov zastosuvannya vitchyznyanykh sivozmin u systemakh zemlerobstva (druha polovyna KhIKh - pochatok KhKhI st.) [Formation and development of scientific and organizational bases of application of domestic crop rotations in systems of agriculture (second half of the XIX - the beginning of the XXI century)] : monohrafiya. / NAAN, NNSHB. Kyiv : TOA «Nilan-LTD». 490. [in Ukrainian].

7. Korzun, O.V. (2019). Sil's'kohospodars'ka doslidna sprava v Ukrayini v roky Druhoyi svitovoyi viyny (1939-1945) [Agricultural research in Ukraine during the Second World War (1939-1945)] : monohrafiya. / NAAN, NNSHB. Vinnytsya : TOA «Tvory». 440. [in Ukrainian].

8. Apostol, M.V. (2018). Teoretyko-metodolohichni ta instytutsional'ni osnovy rozvedennya sil's'kohospodars'kykh tvaryn v Ukrayini druhoyi polovyny 60-kh rokiv KhKh – pochatku KhKhI st.: naukovе seredovyshe akademika M.V. Zubtsya [Theoretical-methodological and institutional bases of breeding farm animals in Ukraine in the second half of the 60s of the XX – beginning of the XXI century: the scientific environment of Academician M.V. Zubets]/ NAAN, NNSHB;

nauk. red. V.A.Verhunov. 2-e vyd., dop. Vinnytsya : TOV «Nilan-LTD». 412. [in Ukrainian].

9. Shchebetyuk, N.B. (2017). Rozvytok ahrarnoyi nauky Ukrayiny naprykintsi 20-kh – u 30-i rr. KhKh st. [The development of agricultural science in Ukraine in the late 20's - 30's of the twentieth century] : monohrafiya / NAAN, NNSHB, In-t istoriyi ahrar. nauky, osvity ta tekhniky. Kam'yanets'-Podil's'kyy : TOV «Drukarnya «Ruta»». 380. [in Ukrainian].

10. Shchebetyuk, N.B. (2019). Dzhereloznavchyy potentsial doslidzhennya istoriyi ahrarnoyi nauky yak skladova informatsiynoho zabezpechennya innovatsiynoyi diyal'nosti v Ukrayini [Source study potential of research of history of agrarian science as a component of information support of innovative activity in Ukraine]. *Istoriya nauky i biohrafistyka [History of science and biography]* : elektron. nauk. fakhove vyd. № 3. URL : <http://inb.dnsgb.com.ua/2019-3/02.pdf>. doi.org/10.31073/istnauka201903-02. [in Ukrainian].

11. Kalakura, Ya. (2008). Dzhereloznavstvo istorychne. Spetsial'ni istorychni dystsypliny [Historical sources. Special historical disciplines] : dovidnyk / Voytsekhivs'ka I.N. [ta in]. Kyiv. 173–181. [in Ukrainian].

12. (1998). Zberezhemo arkhivno-dokumental'nu spadshchynu ukrayins'koho narodu [We will preserve the archival and documentary heritage of the Ukrainian people]. *Uryadovyy kur'yer [Government courier]*. 10 hrudnya. [in Ukrainian].

13. (1994). Zakon Ukrayiny «Pro Natsional'nyy arkhivnyy fond ta arkhivni ustanovy» [Law of Ukraine «On the National Archival Fund and Archival Institutions»]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]*. № 15. st. 86. [in Ukrainian].

14. Berenshteyn, L.Yu. [ta in.].(2000). Istoriohrafiya, metodolohiya ta dzherel'na baza doslidzhen' ahrarnykh vidnosyn v Ukrayini u druhiy polovyni KhKh stolittya [Historiography, methodology and source base of research of agrarian relations in Ukraine in the second half of the XX century] / holova red. kol. V.A. Smoliy ; Nats. akad. nauk Ukrayiny, In-t istoriyi Ukrayiny, Ukr. akad. ist. nauk. Kyiv. 136. [in Ukrainian].

15. (1997). *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny [Official Gazette of Ukraine]*. № 43. 50. [in Ukrainian].

16. Varshavchyk, M.Ya. (1998). Rerezentatyvnist'. Dzhereloznavstvo istoriyi Ukrayiny [Representativeness. Source studies of the history of Ukraine] : dovidnyk. Kyiv. 212. [in Ukrainian].

Рецензенти:

Куйбіда В.В., д.і.н., професор

Падалка С. С., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 21.07.2021 р.